

DR. CZÉDLI-DEÁK ANDREA*

Eltérő bűncselekmény-fogalom az anyagi és eljárási jogban

I. Bűncselekmény anyagi jogi értelemben

A büntető anyagi jog feladata, hogy meghatározza, „mely cselekmények képeznek bűncselekményt, melyek a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei és akadályai, és melyek a bűncselekmények jogkövetkezményeként kiszabható büntetések és intézkedések.”¹ A büntetőeljárás érvényesíti, működésbe hozza az anyagi jogot, amelynek szabályait alkalmazva az érdemi döntéshozó a konkrét történeti tényállást elbírálja. Egy adott emberi magatartás büntetőjogi megítélése kapcsán természetszerű annak mindenekfelett álló vizsgálata, hogy a vád tárgyává tett cselekmény egyáltalán bűncselekményt képez-e, ennek hiányában ugyanis feleslegessé válik annak további mérlegelése, hogy azt a vádlott követte-e el. Anyagi jogi megvilágításban bűncselekmény a tényállásszerűen (diszpozíciószerűen) és jogellenesen elkövetett bűnös cselekmény,² amely egyben megfeleltethető a Btk.-ban foglalt törvényi bűncselekmény fogalomnak.³

A jogalkalmazó elsődleges kötelessége tehát a konkrét élethelyzet és a törvényi tényállás összevetése, amelyek ha nem fedik egymást, a jogellenesség és a bűnösség körében további vizsgálatot már nem kell lefolytatni.⁴ Amennyiben a törvény által megkívánt bármely tényállási elem hiányzik, nincs szükség annak további meghatározására, hogy fennáll-e valamilyen büntethetőséget kizáró ok, hiszen a büntetőjogi felelősséget a tényállásszerűség szintjén kizártuk.⁵ A jogellenesség és a bűnösség szintjére csak akkor kell

továbblépni, ha a konkrét magatartás a törvényi tényállás alá szubszumálható. A jogellenesség körében górcső alá kell venni, hogy nincsenek-e jogellenességet kizáró okok, így például a terhelt nem volt-e jogos védelmi helyzetben vagy cselekményére a jogszabály nem ad-e felmentést. A bűnösség, a bűncselekmény negyedik fogalmi eleme az elkövető és cselekménye közötti szubjektív kapcsolatot értékeli, tehát megfelelő életkor mellett értékelni kell, hogy a

beszámítási képességgel rendelkező elkövető szándékos vagy gondatlan viszonyt alakít-e ki cselekményével,⁶ és az ettől való tartózkodás mennyiben várható el tőle.

A bűncselekmény e négy fogalmi eleme egymásra épül, valamennyi egyidejű fennállása szükséges ahhoz, hogy bűncselekmény valósuljon meg. A büntetőjogi felelősség hiányáról való döntés során a jogalkalmazónak ezt a tesztelési mechanizmust kell végigvinnie, ez pedig nagy szakértelmet és precizitást igényel. Ennek megfelelően differenciál a jogalkotó akkor, amikor a büntetőeljárás megszüntetésének rendszerén belül egyes feladatokat a nyomozóhatósághoz, másokat az ügyészhez, illetve a tárgyalási szakban a bírósághoz telepít. A bővebb kifejtés előtt előjáróban megjegyzendő, hogy sem a nyomozati, sem a bírósági szakasz bűncselekmény fogalom használata nem feltethető meg a dogmatika fent vázolt letisztult fogalmi kialakításának.

II. Büntethetőséget kizáró okok v. bűncselekmény

Már a büntetőeljárási törvény alapvető rendelkezései között, a hivatalból való eljárás alapelve alóli kivételeket taglaló 6. §-ban találkozunk egy olyan fogalmi zavarral, amely kérdéseket vet fel a bűncselekmény eljárásjogi fogalmával kapcsolatban. Nem indítható büntetőeljárás ugyanis, ha a cselekmény nem bűncselekmény, valamint akkor sem, ha büntethetőséget kizáró ok áll fenn.⁷ A probléma abban ragadható meg, hogy az elsődleges büntethetőséget kizáró okok és a bűncselekmény-hiányos eset között átfedés tapasztal-

* bírósági titkár, Szegedi Járásbíróság

¹ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2008. 17. o.

² Nagy: i. m. 97. o.

³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) 4. § (1) bekezdés

⁴ Mindennek természetesen előfeltétele, hogy a konkrét emberi magatartás büntetőjogi értelemben is cselekménynek minősüljön, azaz akaratlagos, hatóképes és büntetőjogilag releváns legyen. In: Nagy: i. m. 100. o.

⁵ Wiener A. Imre: *Büntethetőség, büntetelenség*. In: Wiener A. Imre (szerk.):

Büntethetőség, büntetelenség. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1997. 201. o.

⁶ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: *Büntetőjog. Általános rész*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2003. 63–64. o.

⁷ 1998. évi XIX. tv. a büntetőeljárásról [a továbbiakban: Be.] 6. §

ható, hiszen az elsődleges büntethetőséget kizáró okok (jogellenességet és bűnösséget kizáró okok) fennállása magának a bűncselekménynek a létrejöttét is kizárja. Király Tibor is elismeri, hogyha elsődleges büntethetőséget kizáró ok áll fenn, nem is lehet szó bűncselekmény megvalósulásáról, ugyanis a kizáró ok beletartozik a bűncselekmény-hiányos okcsoportba. Hagyományos okokból a jogalkotó mindazonáltal különválasztja a büntetőeljárás törvényben az egymást fedő kategóriákat. További magyarázatként hivatkozik arra, hogy a kizáró okok egyben negatív büntethetőségi előfeltételek is.⁸

A dogmatikai probléma legszembetűnőbben a nyomozati szakban jelentkezik elsőként, ugyanis a törvény kifejezetten külön említi a bűncselekmény, illetve a büntethetőséget kizáró ok hiányában történő feljelentés elutasítást és eljárás megszüntetést.⁹ Példának okáért, ha valaki idegen dologban gondatlansága folytán kárt okoz,¹⁰ nem valósítja meg a rongálás vétségét, mivel a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, az elkövetőtől megkívánt szándékosság hiányzik, tehát nem cselekszik bűnösen. A bűnösség hiánya elsődleges büntethetőséget kizáró ok is, vagyis annak megléte esetén nem jön létre bűncselekmény sem. Ugyanígy, ha valaki a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt elfogja, majd amint lehet, őt a hatóságnak átadja, nem valósítja meg a személyi szabadság megsértését, mivel a cselekmény jogellenességének kizárására éppen a Be. adja meg a felhatalmazást.¹¹ Látható, hogy ebben az esetben a jogellenesség hiánya, mint elsődleges büntethetőséget kizáró ok gátolja meg, hogy a cselekményt a jogalkalmazó bűncselekményként értékelje. A kifejtettek alapján előáll egy olyan helyzet, hogy ontológiai alapon akár bűncselekmény hiányában, akár büntethetőséget kizáró okból is elutasítható a feljelentés, illetve megszüntethető az eljárás.

A nyomozati szakasz veti fel talán azért is a legtöbb kérdést, mivel a Be. taxatív kiemeli azokat az esetköröket, amikor az ügyészen kívül a nyomozó hatóság részéről a bűnügyi vizsgáló is elutasíthatja a feljelentést, illetve megszüntetheti a büntetőeljárás. Ennek megfelelően a feljelentés elutasításának és a nyomozás megszüntetésének vannak olyan esetei,¹² amelyeknél kizárólag az ügyész járhat el, míg másoknál akár az ügyész, akár a nyomozó hatóság is döntést hozhat. Ilyen közös metszéspontnak számít a bűncselekmény-hiányos eset, amely szembe helyezkedik azon jogalkotói törekvéssel, hogy a bonyolultabb jogi megítélésű ügyeket az ügyész bírálja el. Az egyes büntetőjogi felelősséget érintő okok mérlegelésének eltérő hatásokhoz telepítése során a törvényhozót ugyanis az orientálta, hogy kiváltképp a jogellenességet kizáró okok értékelését a szakmailag felkészültebb ügyészi szervezethez delegálja. Mindebből következően, ha a

bűncselekmény dogmatikai fogalmából indulunk ki, amely szerint büntethetőséget kizáró ok, így jogellenesség hiányában nem beszélhetünk bűncselekményről, elméleti síkon ellentmondás fedezhető fel abban a szabályozásban, hogy a bűncselekmény-hiányos közös hatáskörben mindkét hatóság eljárhat.

Gyakorló ügyészi magyarázat szerint büntethetőséget kizáró okból kell a feljelentést elutasítani vagy a nyomozást megszüntetni, ha az adott okot külön nevesíti a Btk. – így például jogos védelem, végszükség vagy tévedés –, míg ugyanezt bűncselekmény hiányában kell megtenni, ha a Btk.-ban meg nem határozott büntethetőséget kizáró ok miatt – például a „materiális jogellenességet kizáró indokolt kockázat, engedély stb. – hiányzik a bűncselekmény valamely fogalmi eleme.”¹³ Ez a szemléletmód azonban szűkítően értelmezi a törvényszöveget, hiszen az eljárási törvény nem tesz korlátozó utalást a Btk.-ban nevesített kizáró okokra, illetve nincs tekintettel arra sem, hogy a materiális jogellenesség megítélése nem tartozik az egyszerűen eldönthető jogkérdések közé.

A bíróság előtti eljárásban, így a tárgyalás előkészítése során szintén lehetőség van az eljárás megszüntetésére, amit a vádirat megvizsgálását követően az eljáró bíró a Be. 267. §-ában foglalt okok alapján tehet meg. Az eljárást megszüntető okok között szintén megtaláljuk a bűncselekmény-hiányos esetkört, azonban büntethetőséget kizáró okból a tárgyalás megkezdése előtt az eljárás már ítélethozatal nélkül nem zárulhat le. Ennek oka abban keresendő, hogy amennyiben az ügyész ilyen okból korábban nem szüntette meg az eljárást, nyilvánvaló, hogy olyan bizonyítást kell lefolytatni az esetlegesen felmerülő például jogellenességet kizáró ok esetén, amely csak a tárgyalás eredményéhez képest ítéltető meg.

A tárgyaláson a vádlott bűnösségének kimondására csak akkor kerülhet sor, ha a bíróság megállapítja, hogy bűncselekményt követett el, és a vádlott büntethető.¹⁴ Ebből adódóan, a bíróság a vádlottat felmenti, ha az eljárás megszüntetésének eseteit kivéve, a cselekmény nem bűncselekmény és a vádlott nem büntethető, azaz büntethetőséget kizáró ok áll fenn. A jogalkotó tehát a tárgyalási szakban is megkülönbözteti a két esetkört, holott a fentiekben kifejtettnek megfelelően büntethetőséget kizáró ok esetén egységesen elegendő lenne a bűncselekmény hiányára utalni, és az ítélet indokolásában kifejteni azt, hogy a cselekmény azért nem bűncselekmény, mivel a vádlott valamely kizáró ok miatt nem büntethető.

Mindezen elméleti problémák felvetik azt a kérdést, hogy a törvényhozónak esetleg nem más volt-e a szándéka a Be.-ben használt fogalmi készlet kialakítása során, és esetleg nem mást értett-e a bűncselekmény fogalmán, mint amit a tudományos elmélet és a dogmatika használ. A jogalkotó ugyanis elnagyolt fogalmi

⁸ Király Tibor: *Büntetőeljárás*. Osiris, Budapest, 2008. 497. o.

⁹ Be. 174. § és Be. 190. §

¹⁰ Btk. 371. § (1) bekezdés

¹¹ Be. 127. § (3) bekezdés

¹² Be. 191. § (1) bekezdés

¹³ Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: *A büntető eljárási jog alapjai I.* Béba Kiadó, Szeged, 2006. 349. o.

¹⁴ Be. 330. § (1) bekezdés

apparátust használ a Be. büntetőjogi felelősséget érintő szakkifejezéseinek megválogatásakor, és kevésbé a dogmatika, mint a gyakorlat követelményeit veszi figyelembe. Ha gyakorlati oldalról közelítjük meg a problémát, a dilemmára találhatunk ésszerű magyarázatot. A „nem bűncselekmény” kategóriához a jogalkotó egyértelműen más jelentést tartalmat társít, mint a dogmatika, melynek egyetlen elfogadható magyarázata, ha a bűncselekményt a tényállásszerű kifejezéssel azonosítjuk. Így mindjárt érthető, hogy miért is kap felhatalmazást a nyomozó hatóság, hogy megszüntesse az ügyet. A cselekmény tényállásszerűsége empirikus, kézzelfogható életbeli jelenségekkel kapcsolatos döntést foglal magában, mely a tényállás gondos vizsgálata körében a többi büntethetőséget kizáró okkal ellentétben egyszerűbben megállapítható. Mindez nem jelenti azt, hogy a konkrét történeti tényállás törvényszöveggel való összevetése egyszerű feladat lenne – igenis néha rendkívül bonyolult elhatárolási problémákkal néz szembe a jogalkalmazó –, jóllehet, ha a törvényhozó elsődlegesen nem a tényállásszerűség fogalmát értene a bűncselekményen, szinte teljesen kiüresedne a nyomozó hatóság számára biztosított hatáskör.

A tényállásszerűségeen alapuló értelmezést látszik megerősíteni az a jogirodalmi nézet is, miszerint bűncselekmény hiányában kell megszüntetni az eljárást, „ha a cselekmény kétséget kizáróan nem bűncselekmény,”¹⁵ azaz ha a kérdéses cselekmény nem illik bele egyetlen bűncselekmény törvényi tényállásába sem. Ekképpen csupán polgári jogi igényről és nem csalárról van szó, ha a terhelt nem azzal a szándékkal kér kölcsön a sértettől, hogy azt később nem adja meg. Hiányzik ugyanis a tényállásból a jogtalan hasznoszerzés érdekében történő tévedésbe ejtés, tehát a jogellenességet és a bűnösséget kizáró okok vizsgálatát mellőzve kimondható, hogy kétséget kizáróan nem valósult meg bűncselekmény.

A nyomozás megszüntetésére vonatkozó rész törvényi indokolása – visszautalva a feljelentés elutasítására – tovább erősíti az előzőekben kifejtett nézetet. A cselekmény eszerint akkor nem minősül bűncselekménynek, „ha nem meríti ki a Btk. Különös Részében foglalt egyetlen bűncselekmény törvényi tényállását sem. Ez legtöbbször egy vagy több törvényi tényállási elem hiányát, vagy a kerettényállás tartalmát kitöltő jogszabály bűncselekmény hiányát eredményező rendelkezését jelenti.”¹⁶

Ezt az álláspontot osztja Király Tibor is, aki akként magyarázza a bűncselekmény-hiányos állapotot, hogy a cselekmény jogi értelemben nem vonható egyetlen tényállás alá sem, vagyis itt olyan magatartásokról beszélhetünk, amelyek a büntetőjog szempontjából indifferensek, továbbá legfeljebb polgári jogi igényként bírálhatóak el. Így jár el az, aki a lejárt adósságot nem

téríti meg időben, vagy véletlenül okoz balesetet. Lehetnek ezek a cselekmények akár erkölcsstelen vagy a sértett számára kifejezetten jelentős érdeksérelmet okozó magatartások, ugyanakkor fontos különbség, hogy a büntetőjogi figyelem érdekkörén kívül esnek.¹⁷

A kommentár úgy fogalmaz továbbá, hogy akkor is „nem bűncselekmény” pontban kell az eljárást megszüntetni, ha az adott magatartás „legfeljebb más jogág szabályaiba ütköző cselekmény”,¹⁸ például a bűncselekményi értékhatárt meg nem haladó elkövetési érték (kár, vagyoni hátrány, mértékösszeg, bevétel csökkenés) miatt legfeljebb szabálysértés.¹⁹ Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a szabálysértés is lehet tényállásszerű, gondoljunk csak a lopás, sikasztás és a jogtalan elsajátítás szabálysértési alakzataira. Mivel ezeket a szabálysértéseket az határolja el bűncselekményi változatuktól, hogy nem büntetőjogi szankcióval fenyegetettek, itt a formális jogellenesség hiánya miatt inkább büntethetőséget kizáró okból kellene az eljárást megszüntetni. Más szabálysértéseknél viszont, mint például a becsületsértés és a magánlaksértés,²⁰ a szituációs elemek hiánya miatt nem valósul meg bűncselekmény, így itt tényállásszerűség hiányában (jelen fogalmaink szerint bűncselekmény hiányában) kell megszüntető határozatot, illetve felmentő ítéletet hozni. Mindebből következően a szabálysértéseknél vizsgálni kellene esetlegesen azt is, hogy az elkövető tényállásszerűség hiánya miatt azért nem vonható felelősségre, mivel az adott cselekmény nem bűncselekmény, hanem szabálysértési tényállást valósít meg, vagy a formális jogellenesség hiánya miatt büntethetőséget kizáró okból szükséges az eljárás megszüntetése vagy a felmentő ítélet meghozatala.

A fent kifejtettek szerint a bírói gyakorlat megkülönbözteti a felmentő ítéleti rendelkezés egyes fajtáit, így a bűncselekmény-hiányos, illetve a büntethetőséget kizáró ok miatti felmentés lehetőségét.²¹ Az utóbbi esettel kapcsolatban elfogadott bírói gyakorlat, hogy ilyenkor a cselekmény fogalmilag tényállásszerű, de a jogellenesség vagy a bűnösség hiányzik. Noha ezek az esetek a bűncselekmény hiányaként is felfoghatóak, a gyakorlati élet azért tekinti őket inkább büntethetőséget kizáró okoknak, mert az ilyen alapon történő felmentéshez bizonyos joghátrányok is kapcsolódnak. Ha a felmentés ilyen okból történik – például gyermekkor, kóros elmeállapot – a felmentő ítéletben a bíróság elkobzást, vagyoneklobzást, illetve kényszergyógykezelést is elrendelhet.²² Bűncselekmény hiányára alapított esetben erre viszont nem kerülhet sor.²³

¹⁷ Király: i. m. 347. o.

¹⁸ Akáczy et al.: i. m. 46. o.

¹⁹ Akáczy et al.: i. m. 560/50. o.

²⁰ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről [a továbbiakban: Szabs.tv.] 166. §, 180. §

²¹ Be. 331. § (1) bekezdés

²² Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Hegedűs István – Kovács Judit – Maráz Vilmosné: *A büntető eljárási jog alapponjai II.* Bába Kiadó, Szeged, 2007. 140–141. o.

²³ Dogmatikailag nem tekinthető helyesnek az a gyakorlati álláspont, miszerint bűncselekmény hiánya esetén nem lennének elrendelhetőek a fent nevezett intézkedések. Kényszergyógykezelést kóros elmeállapotú személy bünt-

¹⁵ Akáczy József – Belegi József – Belovics Ervin – Berkes György – Bócz Endre – Katona Sándor – Kónya István – Láng László – Márki Zoltán – Soós László: *Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára I.* HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009. 46. o.

¹⁶ Akáczy et al.: i. m. 560/50. o.

A bírói gyakorlat szerint a tárgyalás előkészítésének szakaszában az eljárás bűncselekmény hiányában történő megszüntetésére csak akkor kerülhet sor, ha a bizonyítékok értékelése nélkül megállapítható, hogy a vád tárgyává tett cselekmény nem ütközik egyetlen különös részi tényállásba sem.²⁴ Ebből az álláspontból is az következik, hogy a bíróság szintén nem az anyagi jogi dogmatika szerinti fogalommal azonosítja a bűncselekményt, hanem azon inkább a nyomozati szakasznál már vázolt tényállásszerűség kategóriáját érti.

Megfontolandó ezért a „nem bűncselekmény” kategóriát „nem tényállásszerű” cselekményként minősíteni, emellett meghagyva a büntethetőséget kizáró okok kategóriáját, amely magában foglalná azokat az élethelyzeteket, amelyek lényegében a jogellenesség és a bűnösség hiányával azonosíthatók. Ez a megoldás fogalmilag letisztultabb képet eredményezne, könnyebben elhatárolná a jogi és ténybeli kérdéseket egymástól, nem okozna fogalmi zavart, és elősegítené, hogy az anyagi és az eljárási jog fogalomrendszere még inkább koherensen viszonyuljon egymáshoz.

Ez az új koncepció megoldást jelenthetne arra a gyakorlati életben felmerülő problémára is, hogy az ügyészség rendszeresen bűncselekmény hiányában küldi meg az ügyiratot magánvádas eljárás lefolytatása esetén akkor is, amikor álláspontja szerint a cselekmény valamely okból nem minősül közvétségnek. A legtipikusabb két esetkör egyike, amikor garázdaság miatt indult eljárásban személyes motiváltság hiányában megállapítja az ügyész, hogy hiányzik a garázdaság megvalósulásához szükséges kihívóan közösséggel szembeni jelleget magában foglaló tényállási elem, amelyből az a következtetés vonható le, hogy bűncselekmény nem valósult meg. Ez a megállapítás a garázdaság tényállására nézve valóban helytálló, tehát a cselekmény nem illik a garázdaság vétsége törvényi tényállásának keretei közé, ugyanakkor az megvalósíthat más bűncselekményt, például könnyű testi sértés vétségét, amely miatt az ügyészség az iratokat mégiscsak megküldi a bírósághoz büntetőeljárás lefolytatására. Ugyanez a helyzet áll fent akkor is, amikor az ügyészség a beszerzett szakértői vélemény alapján nem látja bizonyíthatónak súlyos testi sértés büntette kísérletének a megvalósulását, ezért ezen minősítés szerint – bűncselekmény hiányára alapozva – megszünteti a büntetőeljárást a könnyű testi sértés vétsége miatti személyes meghallgatás megtartása érdekében.

Látható, hogy mindkét esetben az ügyészség úgy szünteti meg a büntetőeljárást, hogy belefoglalja határozata rendelkező részébe, hogy a cselekmény nem bűncselekmény. Ez a megállapítás azonban jogilag nem teljesen védhető, hiszen a cselekmény az eltérő minősítéstől függetlenül még bűncselekmény marad,

csak más törvényi tényállásba ütközik. Látni kell azonban, hogy a gyakorlatban használt megszüntetési okot a kényszer hozta létre, hiszen a büntetőeljárás törvény más opciót nem kínál fel erre az esetre. Ezt a kényszerű logikai következetlenséget orvosolhatná a „nem tényállásszerű” kifejezés használata, amely valóban kifejezné a jogi probléma lényegét, és az ilyen esetekben nem bűncselekmény, hanem a törvényi tényállás valamely elemének hiányára lenne alapítható a határozathozatal.

III. Mi is a tényállásszerűség?

A helyes értelmezés szerinti „nem bűncselekmény” kategória, amelyet – a formálisan nem büntető jogellenes szabálysértéseket kivéve – lényegében a tényállásszerűség hiányának feleltethetünk meg, felveti a kérdést, miként is kellene értelmeznünk a külön megszüntetési okként nevesítendő „tényállásszerű” kifejezést, és mit kell figyelembe vennie a jogalkalmazóknak ennek felhívása során. A jogirodalomban a szerzők álláspontja rendkívüli mértékben megoszlik a tekintetben, hogy miként értelmezik a bűncselekmény ezen fogalmi elemét.

Földvári például tényállásszerűséget kizáró jelentséget tulajdonít az alanyhiánynak,²⁵ vagyis annak, hogy amennyiben a cselekményt kifejtő személy nem rendelkezik belátási képességgel – így gyermekkorú, kóros elmeállapotú vagy kényszer, fenyegetés alatt álló –, akkor nem is fejthet ki tényállásszerű magatartást.²⁶ Belovics Ervin is osztja azt az álláspontot, hogy beszámítási képesség hiányában hiányzik a bűncselekmény alanya, tehát ha nincs beszámítási képessége az elkövetőnek, nem is fejthet ki tényállásszerű cselekményt.²⁷ Ez a sajátos megközelítés azonban magával vonja azt a kérdést, hogy mivel tényállásszerűség hiányában nem valósul meg bűncselekmény, és a jogellenesség vizsgálatához már el sem jutunk, az elmebeteg vagy tévedésben lévő személy támadásával szemben akár jogos védelem sem illetné meg a sértettet. A fenti megközelítésből – bármennyire is abszurd – összességében ez a következtetés vonható le, hiszen a nem tényállásszerű cselekmény jogtalanságát már nem kell elemezni.

Helyesebbnek tűnik ezért a bűncselekmény-alanyiságot nem tényállási elemnek tekinteni, ugyanis maga a törvény is büntethetőséget kizáró okként szabályozza a gyermekkorú és a kóros elmeállapotú, ezt a látásmódot pedig a jogalkalmazás is osztja.²⁸ A tényállás mint a „bűncselekmény lényegadó tulajdonsága” azt a feladatot tölti be, hogy a cselekmény maradékta-

tetendő cselekménye és nem bűncselekménye esetén kell elrendelni [Btk. 78. § (1) bekezdés], míg az elkobzás és a vagyoneklobzás törvényi szabályozása [Btk. 72. § (4) bekezdés a) pont és Btk. 75. § (2) bekezdés a) pont] felhatalmazást ad arra, hogy azokat akkor is alkalmazni kelljen, ha az elkövető kóros elmeállapot vagy gyermekkor miatt nem büntethető.

²⁴ BH 2009.233.

²⁵ A bűncselekmény alanyán Földvári lényegében a bűncselekmény elkövetőjét érti.

²⁶ Földvári József: *Magyar büntetőjog általános rész*, Osiris, Budapest, 1997. 147. o.

²⁷ Belovics Ervin: *A büntethetőséget kizáró okok*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009. 37. o.

²⁸ Nagy: *i. m.* 105. o.

lanul az alá a formastruktúra alá legyen vonható, amelyet a jogalkotó az egyes törvényi tényállásokban megfogalmazott.²⁹ A tényállás feladata egyrészt a büntetendő cselekmény értékelésmentes leírása, másrészt az értékelési, azaz normatív elemek együttes érvényre juttatása. A tényállás nem pusztán deskriptív, leíró szempontokat tartalmaz, hanem a beszámítási képesség konkrét vizsgálata nélkül szubjektív tényállási elemeket – szándékosság, gondatlanság, motívum, célzat – is magában foglal.³⁰ A beszámítási képesség ezzel ellentétben egyértelműen a cselekmény kifejtőjéhez kapcsolódik, vagyis akként határozható meg, hogy ez a testi, értelmi, erkölcsi fejlettség legkisebb mértéke, amellyel az elkövetőnek a felelősségre vonáshoz bírnia kell.³¹ Ebből következően a beszámítási képesség nem a tényállásszerűséghez, hanem az elkövető felrögzőségéhez, azaz a bűnösség fogalmához tartozik. Irk Albert szerint a beszámítási képesség az embernek az a tulajdonsága, mellynél fogva cselekvéseit erkölcsileg és jogilag értékelni tudja és ennek megfelelően cselekedni képes. Noha ő maga is a tényállásszerűség hiányaként értékeli a fent leírtakat, mégis az általa meghatározott fogalom inkább osztja bűnösséget, mint a tényállásszerűség sorsát.³²

Mindebből következően a tényállásszerűséget meg kell tisztítani a beszámítási képességre alapozó alanyközpontú kritériumtól. A vizsgálódás körébe ezért azt kell bevonnani, hogy az elkövető valóban kifejtette-e a konkrét törvényi tényállással azonosítható magatartást, illetve hogy a jogalkotó által megkívánt szubjektív elemek a tettesség valamely formájában megvalósultak-e.³³ Ilyen tekintetben tehát nem kell továbblépni a jogellenesség szintjére, mivel az eljárás tényállás-hiányos esetkörben megszüntethető.

Egyes szerzők megkövetelik, hogy a büntetőjogi szankcióval fenyegetettség hozzátartozzon a cselekmény tényállásszerűségéhez.³⁴ A büntetőjog általi büntetni rendeltség viszont sokkal inkább kapcsolódik a jogellenesség, nevezetesen a formális jogellenesség kategóriájához, vagyis ahhoz, hogy a cselekményt büncselekményként, és nem például szabálysértésként értékeli a jogalkotó. Ennek alátámasztására említhető a lopás vétsége és szabálysértési alakzatának (tulajdon elleni szabálysértés) összevetése, ugyanis a két törvényi tényállás szó szerint megegyezik,³⁵ mindazonáltal a Btk.-beli alakzatot az teszi büncselekménnyé, hogy

a jogalkotó az értékhatár kikötésével büntetőjogi szankciót társít hozzá.

Mindebből következően megállapítható, hogy a tényállásszerűség alatt az egyes életbeli jelenségek törvényszöveggel való összevetését – objektív, szubjektív tényállási elemek, tettességhez szükséges ismérvek – kell érteni. A fenti példát felhasználva nem követ el lopást, aki saját dolgát veszi el jogtalan eltulajdonítás végett, melynek szempontjából tényállásszerűség hiányában szüntetendő meg az ügy akár ötvenezer forint alatti vagy feletti értékkel bír az adott saját dolga.³⁶ Hiányzik a tényállásból az „idegen” elem, amely már nem teszi szükségessé, hogy továbbvizsgáljuk, vajon a büntető- vagy a szabálysértési jog köré tartozna-e a cselekmény.

IV. A büntethetőséget kizáró ok miatti érdemi döntés

Tényállásszerű cselekmény kifejtése esetén is lehetőség van a büntetőjogi felelősség alóli mentesülésre, amennyiben a büntetőjogi felelősségre vonás akadályrendszerén belül valamely büntethetőséget kizáró ok érvényesül. Ezek között kiemelt jelentőséggel bírnak az elsődleges büntethetőséget kizáró okok, így a jogellenességet és a bűnösséget kizáró okok. A jogellenességet kizáró okok körét a Btk. 15. §-a nem tartalmazza taxatíván, a bírói gyakorlat számos egyéb (pl. fenyítő jog gyakorlása, indokolt kockázat) a Btk.-ban nem szabályozott okot alakított ki, melyek lényegében a cselekmény társadalomra veszélyességét zárják ki.

Ugyancsak kizárja a cselekmény büntetendőségét a materiális jogellenesség hiánya. Ez akkor fordulhat elő, ha a cselekmény valamely konkrét törvényi tényállásba ütközik, formálisan is jogellenesen (nincs külön a Btk.-ban meghatározott vagy a bírói gyakorlat által kimunkált jogellenességet kizáró ok), azonban az adott magatartás mégsem veszélyezteti a védett jogtárgyat olyan mértékben, hogy ahhoz a büntetőjog felelősségre vonási eszközeinek működésbe kellene lépnie.³⁷ A bírói gyakorlat számos esetben állapította meg, hogy a cselekmény kodifikált materiális jogellenességének (társadalomra veszélyességének) hiánya kizárja a büncselekmény megvalósulását. Így lehetnek olyan esetek, amikor a törvény által meghatározott büntethetőséget kizáró okok körén kívül esik a terhelt cselekvősege, azonban az tényleges jogtárgy-sértést nem eredményez.³⁸ Egy közzétett eseti döntés szerint például az önkényuralmi jelképeket ábrázoló plakátok közszemlére tételével az adott ügy konkrét körülményeit vizsgálva a terheltnek nem követték el az önkényuralmi jelkép használatának vétségét, hiszen azok

²⁹ Erdős Emil: *A formális és a materiális büncselekmény fogalom értelmezése*. 541. o. In: *Jogtudományi Közöny* 2007/12. szám, 539–546. o.

³⁰ Nagy: i. m. 105. o.

³¹ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909. 152. o.

³² Irk Albert: *A magyar anyagi büntetőjog*. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs, 1928. 96. o.

³³ Nagy: i. m. 105. o.

³⁴ Erdős Emil akként foglal állást, hogy a törvényi tényállás a Btk. Különös Részében szabályozott egy-egy büncselekmény típusra vonatkozó tárgyi és alanyi feltételek összessége. A tényállásszerűséghez megköveteli a törvényi tényállásban írt magatartás tanúsítását, amit a diszpozíciószerűség kifejezésével értelmez. Tényállásszerűnek csak akkor tartja a cselekményt, ha az a törvény által büntetni is rendelt, tehát büntetőjogi szankció hiányában nem beszélhetünk tényállásszerű magatartásról. In: Erdős: i. m. 544–545. o.

³⁵ Szabs.tv. 177. § (1) bekezdés a) pont 1. fordulat

³⁶ Btk. 370. § (1) bekezdés

³⁷ *Belovics: i. m.* 23–31. o.

³⁸ Kúria Bfv.II.708/2011/7. számú végzése, Fővárosi Bíróság 20. Bf.6867/2011/2. számú végzése

feltüntetésével éppen hogy a jelképek által képviselt eszméiség veszélyére kívánták felhívni a figyelmet.³⁹ Valamennyi ügyben közös vonás, hogy a felmentő ítélet meghozatalára a bűncselekmény hiányára történő hivatkozással kerül sor. A fent ismertetettek szerint, ugyanakkor a „bűncselekmény-hiányos” esetet a vonatkozó jogirodalmi álláspontok alapvetően a tényállásszerűség hiányával azonosítják, amelyet a gyakorlat a materiális jogellenesség hiányával – a törvényi fogalom egyik elemére hivatkozással – ténylegesen kibővített. Amennyiben dogmatikai szempontból elfogadjuk azt, hogy a „cselekmény nem bűncselekmény” kategória alatt a tényállásszerűség hiányát értjük, úgy materiális jogellenesség hiánya okán az eljárás megszüntetésének, a felmentő ítélet meghozatalának büntethetőséget kizáró ok alapján is helye lehetne, tekintettel arra, hogy mint elsődleges büntethetőséget kizáró ok, a jogellenesség hiányzik.

A bűnösséget kizáró okok körét a megfelelő életkor, a beszámítási képesség, a szándékos, illetve a gondatlan elkövetés, valamint az elkövetővel szembeni elvárhatóság hiánya képezik, amelyek minden esetben kizárják az elkövető büntethetőségét.⁴⁰ A Btk. a bűnös tudattartalom, azaz a szándékosság és a gondatlanság hiányát azonban nem említi a 15. §-ban felsorolt büntethetőséget kizáró okok között.⁴¹ Ennek az a gyakorlati indoka, hogy ilyen esetben az eljárás megszüntetésére, illetve felmentésre a „cselekmény nem bűncselekmény” pontban kerül sor. Ennek megfelelően, ha a cselekménynek csak szándékos alakzata van, gondatlan elkövetés esetén bűncselekmény hiányában marad el a felelősségre vonás, úgyszintén ha csupán a gondatlan elkövetés büntetendő, és az elkövető vétkesen jár el.⁴² Ebből adódóan a gyakorlat a bűncselekmény hiányos megszüntetés esetei körébe vonja a bűnösséget kizáró okok egy szeletét, kiemelve azt az egységes büntethetőséget kizáró okok kategóriájából. E mögött az a gyakorlati magyarázat húzódik, hogy a bűnösség központi eleme, azaz a szándékosság és a gondatlanság nemcsak bűnösségi alakzat, hanem egyben szubjektív tényállási elem is,⁴³ amely a törvényi tényállás alanyi oldalához is hozzátartozik.⁴⁴ Ezzel párhuzamosan – amennyiben bűnösségi alakzatként értékeljük a két fogalmat – hiányuk alapvetően büntethetőséget kizáró okot is képez, amely ugyancsak az eljárás megszüntetéséhez vagy felmentéshez vezethet azzal, hogy azt a jogalkalmazó a Be. egy másik pontja alapján teheti meg. A hivatkozott jogesetekben mindazonáltal az az általánosan elfogadott gyakorlat tükröződik, hogy a bíróság inkább a tényállás megvaló-

sulásának hiányát látja megállapíthatónak ilyen esetekben, és a felelősséget bűncselekmény hiányában zárja ki.

V. A gyermekkor miatti felelősség-kizárás problematikája

A büntetőjogi dogmatika régtől fogva a bűnösség fogalmi elemeként követeli meg a beszámítási képesség mellett a megfelelő életkor betöltését a bűncselekmény elkövetésekor. Ennek hiányában tényállásszerű, jogellenes, továbbá szándékos vagy gondatlan elkövetés esetén sem értékelhető a cselekmény bűnösen elkövettként. Ebből kifolyólag, elméleti szinten bűnösség hiányában bűncselekményt sem követ el az a tizenhárom éves gyermek, aki bár tudja azt, hogy lopni nem szabad, mégis jogtalan eltulajdonítási céllal elveszi iskolatársa nagy értékű mobiltelefonját. A büntetőeljárás törvény a gyermekkor esetét mindazonáltal kiemeli a bűncselekmény fogalma alól, és mind a nyomozás, mint pedig a tárgyalás előkészítése során külön megszüntetési okként nevesíti. Eszerint a gyermekkor, mint speciális eset kikerül az általános bűnösségi fogalom alól, és olyan megszüntetési okként lép fel, amely okirattal nyilvánvalóan és egyszerűen megállapítható, jöllehet a bűnösség részeként bűncselekmény hiányában is megszüntethető lenne az eljárás. Noha a kommentár is elismeri, hogy a gyermekkorú cselekménye nem bűncselekmény, úgy foglalt állást, hogy ennek a különbségtételnek nincs gyakorlati jelentősége, azaz a gyermekkorú ellen büntethetőséget kizáró okból kell megszüntetni az eljárást.⁴⁵

Nyilvánvaló, hogy nyomozati szakban és a tárgyalás előkészítése során is az a gyakorlati szempontú megfontolás vezérelte a jogalkotót a büntethetőséget kizáró okok, illetve a bűncselekmény fogalmi eleméből történő kiemelés körében, hogy ez a megszüntetési ok születési anyakönyvi kivonattal, személyi igazolvánnyal egyszerűen igazolható. Az ésszerű időn belüli elbírálás követelményének tesz eleget a jogalkotó azzal, hogy ezen bonyolult megfontolást nem igénylő tény kapcsán ne kerüljön feleslegesen az ügyész elé megszüntetésre az eset, hanem azt már a nyomozó hatóság is megtehesse az iratok alapján. A bírói szakkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a tárgyalás megkezdése után a törvény már nem nevesíti külön a megszüntetési okok között a gyermekkor, így ilyen esetben bűncselekmény hiányában történő felmentő ítélet meghozatala látszik szükségesnek. Azt, hogy a jogalkotó miért hagyta ki a megszüntetési okok közül a gyermekkor, talán azzal lehet megmagyarázni, hogy igen csekély valószínűséget tulajdonított annak, hogy éppen ítélethozatal

³⁹ BH 2009.131.

⁴⁰ *Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján.* HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2012. 212. o.

⁴¹ Nagykommentár a büntetőeljárás törvényhez 174. §

⁴² BH 2000.236, BH 2005.132., EBH 2005.1298., BH 2010.317., BH 2011.29.

⁴³ *Belovics Ervin – Békés Imre – Busch Béla – Gellér Balázs – Margitán Éva – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog. Általános Rész* (szerk.: Busch Béla). HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2006. 108. o.

⁴⁴ *Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része.* Korona Kiadó, Budapest, 2004. 235. o.

⁴⁵ *Akác et al.: i. m. 44. o.*

előtt derül ki, hogy a vádlott a cselekmény elkövetésekor a 14. életévét még nem töltötte be. Ezzel együtt, amennyiben elfogadjuk a „nem tényállásszerű” cselekmény kategóriáját, célszerű lenne a gyermekkort egységesen a büntethetőséget kizáró okok fogalmi körén belül elhelyezni azzal, hogy a nyomozati szakban külön bekezdést lehetne szentelni annak, hogy a rendőrség is jogosult ezen okból a feljelentést elutasítani, vagy az eljárást megszüntetni, illetve a bíróság ezen külön nevesített ok alapján is megszüntethetné az eljárást.

VI. Összegzés

A büntető anyagi és eljárási törvény, valamint a kapcsolódó szakirodalom egybevetése alapján kétség nem fér ahhoz, hogy a „nem bűncselekmény” szókapcsolatot a jogalkalmazás sajátos értelemben használja. Ide sorolható minden olyan életbeli szituáció, amely az általános tapasztalat szerint nem bűncselekmény, illetve mindaz, ami legfeljebb polgári jogi követelésnek minősül. Emellett ugyancsak ide értendő az a lényegében büntethetőséget kizáró okot képező esetkör, amikor a szándékos vagy a gondatlan elkövetés hiányzik, valamint amikor a materiális jogellenesség hiányára lehet következtetést levonni. Érdemes tehát esetlegesen újragondolni, hogy az eljárás megszüntetési, illetve a felmentő ítélet meghozatalához szükséges okok jelenlegi rendszerét mennyiben kellene egy fogalmilag letisztultabb keretbe foglalni, és nem pusztán a gyakorlati kívánalmak szerint nevesíteni az egyes eseteket.

Dogmatikai szempontból a leghelyesebbnek az a megoldás tűnik, ha a „nem bűncselekmény”-ként nevesített okot felváltaná a „nem tényállásszerű” cselekmény kategóriája azzal, hogy emellett a törvény külön nevesítené a büntethetőséget kizáró okok összefoglaló megnevezése alatt mindazon eshetőségeket, amikor tényállásszerű cselekmény ellenére nem kerülhet sor felelősségre vonásra. Ezen esetek alatt tipikusan a formális és materiális jogellenesség, a bűnösség fogalmi elemei (figyelembe véve, hogy a bűnösségi alakzatok szubjektív tényállási elemként is értékelendők), valamint a törvényben meghatározott egyéb büntethetőséget kizáró okok értendők. Amennyiben a jogalkal-

mazónak szabálysértésként értékelendő cselekményről kellene állást foglalnia, döntetnie kellene abban is, hogy az adott helyzettől függően tényállásszerűség hiányában vagy formális jogellenesség hiányában szünteti-e meg az eljárást. Mindezzel létrejönne egy áttekinthetőbb struktúra, amely a jelenlegi fogalmi zavart kiküszöbölve, az anyagi dogmatikai eredményeinek tervszerű és pontos átültetését eredményezné az eljárási jogba.

Elképzelhető lenne egy olyan megoldás is, hogy a büntethetőséget kizáró ok külön pontban történő szabályozását elhagyná a jogalkotó, és egységesen a bűncselekmény-hiányos eset alá kerülne bevonásra a nem tényállásszerű és azon esetek, amikor valamilyen büntethetőséget kizáró ok áll fenn. Ezen változatnál a nyomozó hatóság feljelentés elutasítási és eljárás megszüntetési jogosultságát mindazonáltal külön pontban kellene biztosítani, amennyiben a cselekmény nem tényállásszerű. A tárgyalás előkészítése során ugyancsak problémát vetne fel az egységes pontban történő szabályozás, hiszen a szoros értelemben vett büntethetőséget kizáró okok csak a tárgyalás eredményéhez képest ítéelhetők meg. Az említett ügyészi gyakorlat kapcsán megjegyzendő, hogy az eljárás bűncselekmény hiányában történő megszüntetése helyett célszerű lenne ilyenkor az iratokat a bíróságnak magánvádas eljárás lefolytatása érdekében azzal megküldeni, hogy az indokolás tartalmazná a cselekmény közvédelem jellegének hiányát.

Fontos kiemelni, hogy az anyagi és az eljárási jog fogalmainak egységes értelmezése nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlati munka számára is általánosan követendő érték. Mindazonáltal figyelembe kell venni, hogy a gyakorlati élet sokszor felvet olyan, a jellegéből adódóan sajátos szabályozási követelményeket, amelyek bizonyos fogalmi elcsúszásokat, esetleges következetlenségeket okozhatnak. Jelen tanulmány célja nem volt és nem is lehet az, hogy egzakt választ adjon arra, miként feleltethető meg a dogmatika letisztult fogalmainak az eljárási törvény gyakorlati alapú szabályozása. A cél mindenképpen a problematika tovább-, és együttgondolása, új utak és válaszok keresése, mely csak az elmélet és a gyakorlat szakembereinek egymás tevékenységét segítő, közös munkája útján valósulhat meg. ■

Szeged, 2014. október 31. napján